

Schön. Ibland nämns också författare som inte funnit vägen till litteraturlistan. Vad gäller den av Erik Lönnroth redigerade Bohusläns historia krediterar Andersson honom ibland med kapitel han inte är författaren till. Detta är förstås inget verk som det ska ställas några avhandlingskrav på men även för den lokalhistoriskt intresserade kunde det ha varit bra med lite tydligare vägledning till vidare läsning. Det utförliga Orts-, person- och sakregistret finns det bara gott att säga om.

I vetenskaplig mening för knappast Tomas Anderssons två band vårt vetande om Bohusläns historia framåt men det är nog heller inte avsikten. Det är en bok som, inte utan att ha viss grund i punktvis utnyttjad forskning, ger en lättläst översikt, med varierande djup, över liv och leverne mellan Göteborg och Svinesund under 1500 år. Gott så.

Lunds universitet

HARALD GUSTAFSSON

Claes Gejrot (red.), *Sverige 1523* (Stockholm: Riksarkivet 2023). 463 s.

Sverige 1523 är en antologi utgiven av Riksarkivet med anledning av 500-årsjubileet av valet av Gustav Vasa till svensk kung. Syftet med boken är inte i första hand att fira jubilarerna utan att med ett källnära perspektiv fånga människors vardagsliv och på grundval av nya forskningsrön ge en så bred bild som möjligt av hur Sverige såg ut för 500 år sedan (s. 9).

Boken består av 24 artiklar författad av 26 av landets främsta medeltidsexperter med bred representation från disciplinerna historia, arkeologi, religionsvetenskap, konstvetenskap, lingvistik, kulturgeografi, agrar- och ekonomisk historia. Redaktören och tillika huvudredaktören för Svenskt Diplomatarium, Claes Gejrot, har med stöd av en redaktionskommitté genomfört ett digert arbete med att foga samman de vitt skilda ämnena och artiklarna inom fem övergripande teman: 1523 – kungens år; politiken, ekonomin och städerna; språken, breven och människorna; maten, hälsan och vardagen; konsten, tron – och en opera.

Den första delen av boken fokuserar på Gustav Vasa genom fyra artiklar med analyser av kungavalet i Strängnäs den 6 juni 1523, den nyvalde kungens sigill, hans familj och nätverk, samt det historiska arvet efter denne mycket omskrivna despot och landsfader. Den sistnämnda artikeln, "Brott eller kontinuitet? Året 1523 i Sveriges historia", författad av Anders Fröjmark, ger en introduktion och nödvändig kontext till återstoden av boken. Här lyfter Fröjmark förtjänstfullt fram att Gustav Vasas regeringstid på många sätt innebar ett brott, men att samhällets grundvalar vilade på en juridisk,

politisk, social och ekonomisk kontinuitet som sträckte sig långt före och bortom Gustav Vasas levnad. Fröjmark berör även Sveriges historiska rötter som rike och stat. Här framträder ett viktigt, om än outtalat syfte i att upplysa journalister och allmänheten om att Sverige inte grundades 1523. Om vi avser den svenska staten som en abstrakt enhet skild från kungens person, med anspråk på samhällsfunktioner som rättsskipning, försvar, diplomati, och skatteväsende, går den att spåra åtminstone till 1200-talet. Avser vi ett geografiskt avgränsat svenskt kungarike går rötterna betydligt längre tillbaka än så.

I följande temata och artiklar behandlas allt från hur politiska förvecklingar och förhandlingar mellan Gustav Vasa, kyrkan och olika samhällsgrupper inom och utom Sverige påverkade handeln och samhällsstrukturen, till vilka språk som talades och skrevs, hur religiös man var, vad man åt och drack, vardagsvåld, kvinnors ställning och mer därtill. Jag ska i det följande göra några nedslag bland artikelbidragen.

Gustav Vasa var liksom sina föregångare tvungen att förhålla sig till andra samhällsgrupper för att uppbära kronan, vilket diskuteras av bland andra Janken Myrdal, Dag Lindström och Per Stobaeus. Initialt sökte den nye kungen att på olika sätt att antingen knyta städerna, bönderna, kyrkan och det världsliga frälset till sig eller att utmanövrera dem. Medlen var många: förhandling, hot, löften, och nyskapande. Gustav Vasa red in på den senmedeltida vågrörelse där högfrälset och kyrkan hade stort inflytande över riksstyrelsen, och utmanövrerade dem genom att bland annat upprätta en till honom knuten förvaltningsorganisation, samt genom det väl genomförda politiska bakhållet vid riksdagen 1527, vilket i ett svep avväpnade kyrkan militärt och ekonomiskt. I antologin representeras kyrkan genom Stobaeus levnadsteckning av Linköpingsbiskopen Hans Brask. Genom ett särskilt rikt källmaterial får vi följa denne till synes samvetsgranne och självmedvetne arbetsnarkoman i det dagliga arbetet som biskop, politiker och storgodsägare.

Sverige var vid tiden i många avseenden en kulturell smältdegel, vilket framgår av de många språken som talades och skrevs. Peter Ståhl, Ingela Hedström, Stefan Mähl, och Oliver Blomqvist skriver om svenskan, tyskan, latin och finskan. Det senare var under senmedeltiden egentligen inget skriftspråk. Däremot hade finskan en naturligt stark ställning i den östra riksdelen. Finskan var också ett naturligt inslag i exempelvis Stockholm. Vid Vadstena kloster eftersöktes finstalande lekbröder som kunde mottaga bikt av finstalande besökare. Latinet förlorade under senmedeltiden sin särställning som administrativt språk till förmån för svenskan, men levde förutom inom kyrkan kvar som internationell *lingua franca* och inom skolväsendet. Hansans och tyskans inflytande i svenska städer är välkänt. Att

grundläggande ord som vi idag tar förgivna, till exempel arbeta, behöva, betala är tyska låneord som utkonkurrerade de svenska motsvarigheterna *arvoĀa, tharua, giælda* kanske är mindre känt. De nordiska språken stod under medeltiden närmare varandra än vad de gör idag, och kom av delvis politiska skäl att gå skilda vägar efter reformationen.

Det källnära förhållningssättet ger insyn i hur forskare faktiskt arbetar samtidigt som det ger en målande bild av vardagslivet. Jag fastnade särskilt för de två tidlösa glädje- och sorgämnena mat och sjukdomar. Arkeologen Emma Maltin och agronomen Matti Wiking Leino leder läsaren genom matkulturen i 1500-talets Sverige, från kungars, biskopars och borgares bord med kontinentala influenser, till enklare men förhållandevis varierande kosthållning för allmogen och knektar vid kronans slott. Här får vi veta att Gustav Vasa verkar ha varit särskilt förtjust i "rav och räckling", en västkustdelikatess bestående av torkade strimlade hälleflundrafenor. Vi får även lära oss något om snabbmatskulturen i 1500-talets Stockholm. Rädisor, hasselnötter och ål var gott och smidigt att föra med sig. En ål kunde utan vidare förvaras i rockärmen för att efter en krogrunda halas fram och stekas upp. Författarna sätter också fingret på styrkan i att använda både skriftliga och arkeologiska källor. Räkenskaper och tullängder redovisar inte allt som förtärdes, vilket tydligt framgår av arkeologiska utgrävningar i till exempel Nya Lödöse.

Arkeologen Johanna Bergqvist Rydén och osteologerna Caroline Ahlström Arcini och Torbjörn Ahlström skriver om sjukdomar och sjukvård under 1500-talet. Bristen på sjukvårdsinrättningar och universitetsutbildade "läkare", så kallade *physicus*, omnämns av både Olaus Magnus och Gustav Vasa. Osteologiska undersökningar har visat att den senare led av såväl kronisk öroninflammation, som tand- och benröta. Blev man sjuk eller skadad och befann sig i staden eller på härtåg kunde man få behandling av bardskärare – en sorts skråorganiserad fältskär. På landsbygden fick man lita till samlade erfarenheter och folkkunskap. Olaus Magnus uppger att hosta, ögon- och tandvärk, tarmvred, feber, snuva, skabb och allehanda barnkrämpor var vanliga sjukdomar i Norden vid sidan av pesten. Mot slutet av medeltiden dök även den så kallade "fransosen" upp, det vill säga syfilis. Utan botemedel och kunskaper om bakterier utvecklades syfilis till en pandemi, som drabbade både hög som låg, vilket framgår av både skriftliga och osteologiska källor. Obehandlad syfilis kan leda till döden. Det var troligen just långt gången syfilis som medförde att riksföreståndaren Svante Nilsson (Natt och Dag) dukade under vid nyåret 1512. Ahlström & Ahlström gör en intressant utveckling av hur kol-14 metoder kan användas för att datera benskadorna uppkomna av syfilisinfektion för att fastställa när sjukdomen kom till Europa.

Sverige 1523 berör en rad ämnen utan anspråk på att vara heltäckande

varken i framställningen av det senmedeltida samhället eller de historiska forskningsfälten. Om något saknar jag ingående frågor om människors försörjning, bruket av pengar, handel, och skatteväsendet. Det sistnämnda hade långa rötter och utgjorde den materiella grunden för statsbildningen. Men skatteväsendet var inte enbart en fråga för kungen och hans fogdar, utan en central del av vardagslivet för majoriteten av befolkningen. Familjer och byar var indelade i skattdistrikt och gårdar som bidrog till både en förhandlingskultur och uppror. På tal om brott och kontinuitet, så var det först mot slutet av sin regeringstid som Gustav Vasa lyckades att omvandla det medeltida kollektiva skatteväsendet till ett individuellt och hushållsbaserat system.

Sverige 1523 är sammanfattningsvis en välskriven bok som på ett medryckande sätt förmedlar nya forskningsrön och genom målande exempel ger insikt i det senmedeltida samhället och människors vardag. Det källnära förhållningssättet gör detta särskilt lyckat. Boken har en given plats i såväl forskares referensbibliotek som på kaffebord hos en historieintresserad allmänhet.

Stockholms universitet

OLOV LUND

Lars Ericson Wolke, *Sten Sture den yngre: En biografi* (Lund: Historiska media 2023). 350 s.

Det är inte lätt att skriva en biografi över en person som levde för mer än 500 år sedan. Källmaterialet är sällan tillfredsställande stort för en historiker. Lars Ericson Wolke är en som ändå har gett sig i kast med utmaningen i sin bok om Sten Sture den yngre. Det är en hedervärd insats, och för övrigt på tiden att någon gör det. Det är nu närmare 100 år sedan någon senast gjorde ett försök till en levnadsteckning av Sten Sture den yngre; Gottfrid Carlsson i en artikel i *Scandia* 1929. Carlssons artikel var för sin tid uppriskande modern, speciellt i förhållande till Carl Gustaf Styffe som 1884 tyckte att Olaus Petris redogörelse för Sten Stures riksföreståndarskap i hans svenska krönika från 1530-talet (!) fortfarande höll måttet. Vissa aspekter av Sten Stures verksamhet under riksföreståndartiden 1512–1520 behandlades visserligen av Greta Wieselgren (1949) och Gunnar Westin (1957) men någon allmän karaktäristik av honom gavs inte.

Ericson Wolkes bok är i sedvanlig ordning upplagd som en kronologisk genomgång av Sten Stures liv, och han är väl påläst. Hans käll- och litteraturförteckning är omfattande. Bokens disposition är den gängse och förvän-